

Виктор П. Шульгач

ЗА ПРОИЗХОДА НА БЪЛГАРСКАТА ДУМА МУДЪРГА

Диалектната дума **мудърга** 'пътека през ливада, ивица' (Кръвеник, Севлиево) е някак си изолирана в българския език и, доколкото ми е известно, няма етимологично тълкуване (вж. БЕР 4, 302). Логично е, тя да бъде сравнена с географския термин **мудърга** 'просека в гората' (Григорян, 135), а също така с географските названия от района на Троянско: **Мудърга** (**Мудъръгъ**) – ниви, **Мудъръги** – стръмен горист склон към м. Линовите, **Мудъръгити** – 1) овощни градини, 2) пасища, 3) голям стръмен склон с ниви, 4) склон с гори и ниви, 5) горист хълм, 6) ниви и пасища, 7) гори и ниви (Ковачев, 134). Н. Ковачев отбелязва също, че "В говора **мудърга**, **модърга** е изчезнало".

Според нас **мудърга** и посочените по-горе имена могат да се разглеждат като производни с приставка **му-/мо-** и основа **-дърга/-дъръга**, съотнасяща се с глагола **дъргам** 'дърпам, тегля' (БЕР 1, 459). За българския език това е доста рядък словообразователен модел, но въпреки това основателността на нашето предположение се подкрепя от един структурно-семантичен паралел в словенския език: **smódrga** 'боклуk' (= **dŕgati** 'късам, дера')¹, където представката **мо-** е усложнена със **s-mobile**.

В специалната литература представките **му-/мо-/ма-** се определят като експресивни². В отделни случаи те лесно се обособяват, срв. например укр. **змушури́тися** 'да се свия, да се смаля' (ЕСУМ 1, 229) **щу́ритися** 'примижавам' (СУИ XI, 611), руск. диал. **муту́зить** 'уорям някого, нещо' (Елиасов, 216) – **ту́жить** 'уорям, бия с юмруци' (Дал 4, 441) и т. н. Обаче най-често префиксалното **му-** може да се обособи чрез етимологичен анализ. В случая е важно да се посочи най-напред семантически близкото безпрефиксно съответствие. В подкрепа на това твърдение ще разгледаме няколко примера:

а) руск. диал. **ма́кля** 'човек с една саката ръка' (ЯСС 6, 29) > антропоним ***Ма́кля** > **Ма́клин** – име на село в бившата Вятска губерния (Vasmer RGNU, 346) – рус. диал. **па́кля** 'човек със сака̀ти ръце или крака' (СРНГ 25, 158) < от по-общото 'крив, извит и т. н.' – укр. диал. **кла**, **кло** 'извивка на река (повече от 90°)', **кла**, **кол** 'корито на река с 90° извивка' (Грицак, 77) < *кривина, зрапавина и пог.'. Срв. също руск. диал. **макло́** 'бедро', **макля́к** 'мястото, където са съединява лъкът с тетивата' (СРНГ 17, 310, 311) < *та-кльо, *та-къл'акъ.

б) руск. диал. *смухордгитсья* 'да направя сърдита гримаса' (Миртов, 302). *взмухордгитсья* 'да се наежа (за животни)', 'да се нахвърля с ругатни' (Мордов. 1, 74), *мухоррғый* 'сърдим' (СРНГ 19, 38) ~ белоруск. диал. *шахангзіц* 'говоря нешо' (СБГ 5, 471) ~ руск. диал. *хорргать* 'преда дебело', сърбохърв. диал. *hřdati* 'бия, удрям (силно, високо)', *řdati* 'ругая, хокам', словенск. *hřdati* 'гриза', 'бия силно' и др. (ЕССЯ 8, 147).

в) укр. диал. *мошкородити* 'врачувам; фокуснича', *мошкородитиси (-са)*, *машкародитиси (-са)* 'бавя се, туткам се, бутам се' (МСБЧ 5, 95) ~ укр. *скородити* 'бранувам', белоруск. *шкарагы* 'високомерен, несносен, нетърпим' (Яўсеєў, 109). Шо се отнася до значенията 'бранувам' ~ 'туткам се, бавя се', 'врачувам', тук очевидно трябва да се предполага наличието на междинно звено *'правя нешо бавно', 'занимавам се с еднообразна работа' (срв. руск. диал. *колбасить* 'врачувам' и укр. *ковбаситися* 'бутам се, туткам се в мръсотията' – разредката моя – В. Ш.).

Тези и други подобни факти (словенск. *smotlaka* 'нещо негодно', чешк. диал. *smotlaka* 'мръсно зърно', полск. *motloch* 'навалица, блъсканица', белоруск. диал. *мóтлух* 'парцали', сърбохърв. *mākren* 'дърво от тина на явора или клена' и т. н.) свидетелствуват, че словообразователният модел "представка *(s)ma-/*(s)mo-/*(s)mi- + корен" е праславянски от гледище на хронологията и се наблюдава в повечето славянски езици. Във връзка с това българската дума *мугърга* < *muđьrga може да се разглежда като потенциален праславянизъм. Тя е допълнителна илюстрация на типологичния модел, който е характерен за названията на пътищата, пътеките, просеките в славянските езици (има връзка с процеса на сечене, изкореняване, чистене), срв. например семантичната еволюция на прасл. *сѣста, *dorga (ЕССЯ 3, 188; 5, 74–75)⁴.

БЕЛЕЖКИ

¹ За това вж. Л. В. Куркина. Диалектна структура праславянского языка по данным южнославянской лексики. – Ljubljana, 1992, с. 188.

² Вж. И. П. Петлева. Этимологические заметки по славянской лексике. XIII. – Этимология, 1982. М., 1985, с. 7–38 (*мотони*); В. А. Меркулова. Украинские этимологии. II. – Этимология, 1974. М., 1976, с. 73–74 (*смоталока*); В. П. Шульгач. Про одну малопродуктивну модель у слов'янській апелативній та ономастичній лексиці // Актуальні проблеми українського словотвору: Матеріали III наукових читань, присвяч. пам'яті професора Івана Ковалика. – Івано-Франківськ, 1995, 152–153; ЭССЯ, вып. 18 (*matrositi), вып. 19 (*monogъjъ), вып. 20 (*muňzati, *muskarědmъjъ, *mutoritjъ).

³ По-подробно вж. В. П. Шульгач. Українські етимології. 1–6 // Wiener Slavistisches Jahrbuch. – Wien, 1995. Bd. 41, 178–179.

⁴ Вж. още Л. В. Куркина. Из наблюдений над некоторыми названиями дорог и тропинок в славянских языках. – Этимология, 1968. М., 1971, с. 92–105; В. Т. Коломиец. Названия дорог в индоевропейских языках. – Этимология, 1984. М., 1986, с. 95–102.

УСЛОВНИ СЪКРАЩЕНИЯ

- БЕР* Български етимологичен речник. Рег. Вл. И. Георгиев, С., 1971 – 1995. Т. 1–4.
- Григорян* Э. А. Григорян. Словарь местных географических терминов болгарского и македонского языков. Ереван, 1975.
- Грицак* М. А. Грицак. Назви едрорельефу в говори с. Ясня Закарпатської області // Питання едроніміки. Київ, 1971, 74–80.
- Даль* В. И. Даль. Толковый словарь живого великорусского языка. М., 1955, Т. 1–4.
- Елиасов* Л. Е. Элиасов. Словарь русских говоров Забайкалья. М., 1980.
- ЕССЯ* Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лексич. фонд / Под ред. О. Н. Трубачева. М., 1974 – 1995. Вып. 1–22.
- ЕСУМ* Етимологічний словник української мови: В 7-и т. / За ред. О. С. Мельничука. Київ, 1982 – 1989. Т. 1–3.
- Ковачев* Н. П. Ковачев. Топонимията на Троянско. С., 1969.
- Миртов* А. В. Миртов. Донской словарь: Материалы для изучения лексики гонских казаков. Ростов-на-Дону, 1929.
- Моргов* Словарь русских говоров на территории Мордовской АССР: Учебное пособие по русской диалектологии / Отв. ред. Г. В. Михалёва. Саранск, 1978 – 1986. Вып. 1–4.
- МСБГ* Матеріали до словника буковинських говірок: Навчальний посібник. Чернівці, 1971 – 1979. Вып. 1–6.
- СБГ* Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча / Рэд. Р. М. Суднік. – Мінск, 1980 – 1986. Т. 1–5.
- СРНГ* Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф. П. Филина и Ф. П. Сорокометова. М.; Л., 1966 – 1991. Вып. 1–26.
- СУМ* Словник української мови. Київ, 1970 – 1980. Т. I–XI.
- ЯОС* Ярославский областной словарь: Учебное пособие по русской диалектологии. Науч. ред. Г. Г. Мельниченко. Ярославль, 1981 – 1991. Вып. 1–10.
- Яўсееў* Р. Яўсееў. Маці казала так...: 3 гаворкі Бяльніцкага раёна. Мінск, 1978.
- Vasmer RGN* Russisches geographisches Namenbuch / Begr. von M. Vasmer. Wiesbaden, 1962 – 1980. Bd. 1–10.

Превод от руски Г. Гочев.